

Гражданско образование и социална работа
Civic Education and Social Work

ПРОФЕСИОНАЛНА КУЛТУРА НА СОЦИАЛНИЯ ПЕДАГОГ

Искра Петкова

Медицински университет – Плевен

Резюме. Изяснява се същността на професионалната култура на социалния педагог, свързана с външните и вътрешните ѝ компоненти. Определени са базовите ценности в Етичния кодекс за поведение на служителите. Професионалната и колегиалната етика се разглеждат като част от целия съдържателен аспект на професионалната култура на специалиста, работещ в социалната сфера.

Keywords: professional culture, ethics, internal components, external components

Особеностите на професията „социален педагог“ се определят от многообразието на клиенти, с които той работи, деца и лица със социални проблеми и тяхната специфика. От друга страна, широкият обхват от възможности за реализация на социалния педагог в сферата на социалната и педагогическата работа, определя необходимостта от разнообразни начини за осъществяване на различни форми за взаимодействие с конкретната личност и институциите, имащи отношение към нейните проблеми. Всичко това изисква от специалиста, работещ в тази област, богата палитра от научни знания, изграждащи професионалната му компетентност, както и личностни качества, свързани с професионалната му реализация. Именно това налага необходимостта от разглеждане на въпросите, свързани с неговата морална и професионална отговорност при осъществяване на социално-педагогическата му дейност по въпросите, свързани с професионалната му култура.

Професионална култура на социалния педагог

Изясняването на понятието **култура** е свързано с неговия произход от латински – *cultus* – обработен, украсен, образован. То се разглежда като съвкупност от онези страни на човешката дейност, които се проявяват и усвояват по социален път. Те се опират на човешката способност за боравене със символи, съвкупност от правила, форми, навици, обичаи, ценности, институции, в които се осъществяват мисълта, чувствата, поведението на дадена човешка общност, споделяща и осмисляща тези норми (Михайлов, 1996: 39).

Професионалната култура е съвкупност от материални и духовни ценности, както и начини, форми и методи на създаване и реализиране във и чрез

труд и професионална дейност на хората. Тя е условие и фактор за въздействие върху човека и върху работната сила в труда и активно влияе върху формиране на човешката личност (Михайлов, 1996: 40).

Някои автори разглеждат **професионалната култура** на социалния педагог като част от общата култура, представляваща усвоеното и всекидневно проявявано ниво на професионални действия, отразяващи постиженията на научната мисъл и практически опит в интерес на нравствеността на обществото, на социалния прогрес. Тя се характеризира не само с нравствеността на личността, но и с нейното емоционално проявление (Мардахаев, 2002: 226).

Професионалната култура на социалния педагог като съвкупност от норми, правила и модели на поведение е свързана със спецификата на дейността му в съвременните условия. Независимо че за нашата страна професията „социален педагог“ е относително млада, тя има влияние върху професионалната култура на специалиста, работещ в областта на социално-педагогическата дейност, и има две тенденции:

- консервативна – която е обърната към миналото и поддържа с него приемствена връзка. Тя е интегриращ елемент на културата и позволява да се запази спецификата на професията. Извършва се транслация на ценностите и се осъществява комуникация между работещите;

- творческа – обърната към бъдещето и създаваща нови ценности (Радев, Будаева, 2005: 43).

Тези две тенденции, влияещи върху формирането на професионалната култура на „социалния педагог“, се обуславят от историческото развитие на социалната педагогика като наука. В края на XIX в. и началото на XX в. тя все още не е намерила място сред университетските учебни дисциплини в България, но в практиката социално-педагогическите идеи намират широко приложение (Сапунджиева, 2007: 43). Именно те са в основата на изграждането и развитието на професията „социален педагог“ в нашата страна. От друга страна, творчеството, което е характерно за човека, е в същността на професионалната култура на социалния педагог.

Особеностите в работата на специалистите, работещи в социалната сфера, се определят от многообразието на професията им. Те работят с хора с различно културно равнище, физически възможности, емоционални възприятия, хора от различни възрасти, социално-класова принадлежност, етнически и расов произход (Радев, Будаева, 2005: 43).

Професионалната дейност на социалния педагог е пряко обвързана с хора, имащи особени потребности и социални проблеми. Именно затова той следва да владее педагогическата култура на специалиста в социалната сфера. Тя се характеризира с нивото на усвояния от специалиста педагогически опит в процеса на професионалната дейност (Мардахаев, 2002: 226–228).

Педагогическата култура Лев Мардахаев дели на вътрешни и външни компоненти.

Вътрешните компоненти на педагогическата култура често се приравняват към *нивото на знанията и уменията* в областта на педагогиката, които човек има. Вътрешната култура е в основата на проявата на поведение в различни жизнени ситуации в професионалната дейност. Значение имат не само знанията и уменията в областта на педагогиката, но формираните личностни позиции, идеали, потребности, мотиви, определящи сферата и условията на всекидневното им проявление. Всичко това позволява разделянето на вътрешните компоненти на културата на социалния педагог на:

а) *личност на специалиста*, неговите индивидуалнопсихологически и социалнопедагогически достойнства и недостатъци, неговото индивидуално-личностно равнище;

б) *обем и степен* на усвоения от социалния педагог и натрупан в професионалната му дейност педагогически опит. Тази част на вътрешните компоненти се нарича теоретическо равнище на педагогическата култура;

в) *формиране на сензорно (сетивно) отношение* у социалния педагог към личността със социални проблеми, към резултатите и техните педагогически компоненти и самоусъвършенстване в педагогическата област. Това е емоционалното равнище на педагогическата култура, нейният емоционален компонент (Мардахаев, 2002: 228–230).

Външните компоненти на педагогическата култура на социалния педагог се изразяват във всекидневното проявление на отношение към личността със социални проблеми, към социалнопедагогическата дейност и нейните резултати. Те включват:

а) *външни достойнства и недостатъци* на социалния педагог като човек (външен вид, навици, маниери и т.н.) – личностно равнище на проявление на педагогическата култура;

б) *проявените в педагогически аспект действия* на социалния педагог в процеса на социалнопедагогическа работа (поведения, действия, постъпки, оказване на педагогическо въздействие над обекта) – поведенческо равнище на педагогическата култура;

в) *проява на равнището на владееене* на педагогически технологии, методи и методики, средства и похвати – практикопедагогическо равнище на специалиста като педагог;

г) *отношение на социалния педагог към обекта* на социалнопедагогическа работа – равнище на външно отношение. Външното отношение показва вниманието на специалиста към личността – обект на социалнопедагогическата му работа, особеностите на взаимодействие с другите специалисти, заинтересованост или безразличие към резултатите на дейността. Много често външното отношение на специалиста е проявление на емоционалното му

равнище на вътрешната педагогическа култура. В такъв случай нравствената позиция на личността на социалния педагог придобива особено значение като показател за неговата професионална и педагогическа култура (Мардахаев, 2002: 230–231).

Върху професионалната култура на социалния педагог влияние оказват фактори като:

- състояние и качество на висшето образование, което има особено значение за професионалното изграждане на специалиста;
- особености на професията;
- престижност на професията в обществото;
- обща култура и мотивация на личността;
- нарастване на вниманието на обществото към професионалната етика (Радев, Будева, 2005: 43).

С термина „**професионална етика**“ се отразяват специфичните изисквания на нравствеността, свързани с особеностите на дадена професия. В конкретните задължения на представителите на една или друга професия по принцип лежат едни и същи изисквания на трудовия морал, но съществуват и специфични изисквания на определен професионален морал (Дробницки, 1974: 310). Той се изразява в кодекса за поведение, определящ нравствения характер и взаимоотношенията между хората, които извършват определена професионална дейност (Кона, 1983: 285). В рамките на разглеждането на въпроса за особеностите на педагогическата етика К. Нешев определя доминиращото значение на професионалния морал като формиращ компонент на педагогическата етика. Приема се, че педагогическата професионална етика намира приложение в три насоки:

- професионална способност, изразяваща се в задълбочени познания в дадената област;
- отношение между педагога и детето – поверителност на информацията за детето и семейството му, която той получава чрез контакта си с него;
- етични взаимоотношения на педагога с неговите колеги (Нешев, 1986: 50–51).

Тези насоки в педагогическата етика кореспондират пряко с характера на дейността на социалния педагог.

Въпросът за професионалната му етика се изразява в специфичните нравствени проблеми, с които той се среща в професионалната си дейност, в комплекса от норми и принципи, които се регламентират обикновено в етични кодекси на работещите специалисти в социалната сфера и с деца. Към тях се отнасят:

- защита на интересите на личността, с която работят, запазване на личното ѝ достойнство, гражданските ѝ права и свободи;
- компетентност – реална оценка на професионалната компетентност и умение за работа в екип от специалисти от различни области;

– конфиденциален характер на получената информация в резултат на социалнопедагогическата работа (Тепавичаров, 1999: 147–148).

От всичко казано дотук става ясно, че в основата на професионалната култура на социалния педагог стоят вътрешните и външните компоненти на педагогическата култура, изразяващи се в неговия социалнопедагогически опит и индивидуален стил на работа на базата на емоционално отношение към нея.

Професионалната култура на социалния педагог кореспондира с проявата на професионална и колегиална етика, с моралните му отговорности към хората със социални проблеми, колегите му и обществото като цяло.

Професионална и колегиална етика на социалния педагог

Професионалната си дейност социалният педагог осъществява чрез непосредствен контакт и сътрудничество със своите колеги и специалисти от различни сфери, пряко ангажирани с проблемите на личността със социални проблеми. Въпросът за професионалната и колегиалната етика се разглежда в длъжностната му характеристика, а за специалист, работещ с деца – и в етичния кодекс на работещите с деца¹⁾.

В тях се разглеждат моралните отговорности към детето и неговото семейство по посока на:

- зачитане и защита на личното достойнство, правата и индивидуалността на всяко дете и неговото семейство;
- познаване и зачитане на правата на детето и ненакърняване на личното му достойнство;
- недопускане на дискриминация на основата на пол, народност, етническа принадлежност и религия.

Определят се отговорностите към колегите и обществото:

- изграждане и поддържане на отношения на уважение, доверие, сътрудничество и колегиалност;
- обменяне на информация и ресурси, които имат отношение към благополучието и закрилата на правата на детето;
- утвърждаване на собствения и на колегите му авторитет, като се въздържа от действия, които биха уронили престижа на професията и проявяване на нетърпимост към подобни действия;
- подобряване на сътрудничеството между организациите и за интердисциплинарното взаимодействие между професиите, които имат отношение към благополучието на децата и семейството;
- повишаване на чувствителността на обществото към правата на детето и спазването им.

Въпросът за личното и професионалното поведение на социалния педагог в рамките на осъществяване на професионалната му дейност има особено

актуално значение за специалистите, работещи в специализирана институция или център за настаняване от семеен тип.

Съвместно с екипа на Дом за деца, лишени от родителска грижа „Детелина“ – Плевен, се разработи Етичен кодекс за поведението на служителите²⁾. Той определя етичните правила за поведение на работещите в специализираната институция. По своеобразен начин се съчетават особеностите в изискванията към поведението на специалиста, работещ в сферата на образованието и в социалната сфера. Тази специфика пряко кореспондира със социалнопедагогическата дейност на социалния педагог.

Разработеният Етичен кодекс има за цел да повиши общественото доверие в морала и професионализма на служителите, както и да издигне престижа на специализираната институция. Определя изискванията при изпълнение на цялостната дейност, като се спазват принципите на законност, лоялност, честност, безпристрастност, политическа неутралност, прозрачност, отговорност и отчетност. Базовите ценности в Етичния кодекс се определят като:

1. *Компетентност* – притежава знания, умения и квалификация, необходими за заеманата длъжност.
2. *Ефективност* – постига максимални резултати от труда при минимално физическо и психическо усилие и разход на ресурси.
3. *Отговорност и изпълнителност* – има развито чувство за дълг при изпълнение на трудовите си задачи.
4. *Услужливост* – услужлив е към търсещите информация, услуги или съдействие.
5. *Вежливост* – има устойчиво и любезно поведение.
6. *Честност* – коректно представя своята гледна точка.
7. *Лоялност* – отнася се почтено и уважително към институцията.
8. *Подходящ външен вид* – стреми се да изглежда по начин, съответстващ на средата, в която работи.

Тези базисни ценности са залегнали в основата на правилата за взаимоотношения с децата, настанени в специализираната институция, колегите, родителите, обществото, правилата за професионално и лично поведение. Основните моменти в тях социалният педагог осъществява, като:

- предоставя качествени социалнопедагогически услуги, достъпни за всички. Служебните си задължения изпълнява безпристрастно и без предубеждение, като създава условия на равнопоставеност на разглежданите случаи и засегнатите лица;
- зачита правата на всички деца, настанени в институцията, колеги, родители и граждани, независимо от тяхната политическа, идеологическа, расова, религиозна и етническа принадлежност, като се въздържа от дискриминаци-

онни действия и показва добро възпитание, уважение и внимателно отношение към всички;

- изпълнява професионалните си задължения, проявявайки висок професионализъм, безпристрастност и активност;

- в колегиалните си взаимоотношения се ръководи от принципите на лоялност, взаимно уважение, сътрудничество и йерархична подчиненост;

- стреми се да повиши своя професионализъм и квалификация чрез придобиване на нови знания и умения, свързани с длъжността му, старее се да развива собствения си потенциал и да постига увеличаване на ефективността и качеството на работата;

- извършва дейността си компетентно, добросъвестно и отговорно, като се стреми към непрекъснато усъвършенстване и повишаване на своята компетентност.

Етичният кодекс на работещите с деца и етичният кодекс за поведението на служителите, работещи в социалната сфера осигуряват спазването на професионалните и етичните стандарти.

В заключение може да се каже, че професионалната и колегиалната етика са част от целия съдържателен аспект на професионалната култура на социалния педагог. Характерът и спецификата на неговата работа се изразяват и в множеството изисквания към професионалните и личностните му качества и умения. Те са свързани със способността му в социалнопедагогическата дейност да използва интегративни и интердисциплинарни знания, съответстващи на тенденцията в развитието на съвременната социална педагогика. Това, от своя страна, изисква непрекъснато самоусъвършенстване чрез учене през целия живот. Не на последно място стои въпросът за професионалната мотивираност на социалния педагог, за поддържане на професионални взаимоотношения и работа в екип на основата на партньорство и сътрудничество, за култура на общуване при спазване на общочовешките ценности и етични норми.

БЕЛЕЖКИ

1. Етичният кодекс на работещите с деца е разработен от Държавна агенция за закрила на детето. В него се определят стандартите за етично поведение на работещите с деца в сферите образование, здравеопазване, социални грижи, правосъдие, вътрешни работи и др.; sacr.government.bg.
2. Етичният кодекс за поведението на служителите на Дом за деца, лишени от родителска грижа „Детелина“ – Плевен, е разработен по примера на Етичният кодекс за поведението на служителите, работещи в системата на образованието, МОН, 2006 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Дробницки, О. Г., Кон, И.С. (1974). *Речник по етика*. Второ издание, София: Партиздат.
- Кона, И. С. (1983). *Словарь по этике. Издание пятое*. Москва: Политиздат.
- Мардахаев, Л. В. (2002). *Социальная педагогика*. Курс лекций. Москва: МГСУ.
- Михайлов, С. (1996). *Енциклопедичен речник по социология*.
- Нешев, К. (1986). *Педагогическа етика*. Учебно помагало. София: Наука и изкуство.
- Радев, Н., Будева, С. (2005). *Социални умения*. Велико Търново: Фабер.
- Сапунджиева, Кл. (2007). Състояние и перспективи на социалната педагогика в България. *Педагогика*, 1.
- Тепавичаров, И. (1999). *Измерване и оценяване в дейността на социалния работник*. София: ЕТ „ЕТА Здравко Генов“.

PROFESSIONAL CULTURE OF THE SOCIAL PEDAGOGUE

Abstract. The nature of the social pedagogue's professional culture, connected with its external and internal components is clarified. The basic merits of the employees are determined in the Ethic Code of professional behavior. The professional and the colleague ethics are treated as a part of the complete instructive aspect of the specialists' professional culture, while working in the social field.

Assist. Prof. Iskra Petkova, PhD

✉ Medical University
Medical College – social activities
1, Kliment Ohridski Street
5800 Pleven, Bulgaria
E-mai: iskra_11@abv.bg